

Павло Гай-Нижник

Бійтеся березневих ід!*

**Круглий стіл у Києві, присвячений Лютневій революції 1917 року,
як стратегія російської зовнішньополітичної лінії**

Опубліковано: *Гай-Нижник П. Бійтеся березневих ід! Круглий стіл у Києві, присвячений Лютневій революції 1917 року, як стратегія російської зовнішньополітичної лінії // День. – 2012. – №30. – 21 лютого. – С.4.*

день

Павло ГАЙ-НИЖНИК, доктор історичних наук, Інститут політичних та етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України

17 лютого 2012 р. у Російському центрі науки і культури в Києві відбувся круглий стіл «Лютнева революція 1917 р.: влада, опозиція, народ. Історія і сучасність», організований Центром системного аналізу і прогнозування, POLIT.UA, за підтримки Посольства Росії в Україні та Представництва Росспівробітництва в Україні.

Вів засідання президент Центру системного аналізу і прогнозування, але по факту у співведучі йому досить швидко долучився Надзвичайний і Повноважний Посол РФ в Україні М.Зурабов.

Російську сторону представляли: К.Воробйов (керівник Представництва Росспівробітництва в Україні), В.Корнілов (директор Української філії інституту країн СНД), К.Затулін (відомий політик, радник голови передвиборчого штабу В.Путіна – С.Говорухіна), Р. Іщенко (президент Центру системного аналізу і прогнозування), Ю.Півоваров (академік РАН), А.Подберьозкін (проректор МГІМО(У) МЗС РФ), О.Венедіктов (головний редактор, «Эхо Москвы»), М.Гананольський (відомий теле-радіожурналіст, «Эхо Москвы»), Ю.Гусман (правозахисник, «Эхо Москвы»); з українського боку в круглому столі взяли участь: В.Воронін (перший заступник голови Державної архівної служби України), В.Солдатенко (член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук, директор Українського інституту національної пам'яті), В.Верстюк (доктор історичних наук, Інститут історії України НАН України), В.Кульчицький (доктор історичних наук, Інститут історії України НАН України) і П.Гай-Нижник (доктор історичних наук, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України).

Відзначу також, що зібрання викликало жваву зацікавленість представників мас-медіа, які практично заповнили залу засідань.

Попри заявлену тематику, розмова чи не одразу трансформувалася до обговорення сучасних політичних процесів, що відбуваються нині в Росії, українське ж питання зачіпалося лише побічно, та й то лише в контексті (підтексті) сучасного та проблем соціально-політичного становища в Росії. Попри це, з вуст представників російського, так би мовити, прокремлівського «десанту», злетіли досить показові думки щодо їхнього бачення шляхів розвитку Росії, в якому простежувались практично неприховані поради й щодо того, який шлях був би, на їхню думку, оптимальним й для нинішньої України.

Передусім хотілося б все ж таки певною мірою відзначити окремі акценти щодо роздумів присутніх стосовно історичної долі Росії, зокрема щодо їхньої оцінки Лютневої революції 1917 р., позаяк вони дають певне показове уявлення на світогляд російських політиків і експертів, що мають або ж намагаються мати певний вплив на розвиток сучасної української дійсності. Зазначу, що усіма учасниками круглого столу було засуджено сталінський злочинний і кривавий режим, але при цьому явно тон розмови з самого початку завдав посол РФ в Україні М.ЗУРАБОВ, який зазначив, що реформи, які зараз відбуваються в Росії та Україні, багато в чому схожі з тими реформами, що відбувалися в Росії в другій половині XIX – на початку XX стст. Проте пан посол так і не уточнив, що він розуміє під тогочасними реформами й сьогодення та яку подібність вони мають. При цьому дипломат відзначив, що сьогоденнє російське селянство дуже схоже на дореволюційну общину, що, власне, є доволі спірним твердженням.

Ще далі пішов у своїх роздумах Р.ІЩЕНКО. Виявляється, те, що люди часто-густо не бажають слухати інших, багато в чому є наслідком революцій, зокрема 1905–1907 рр., Лютневої та Жовтневої 1917 р. у Росії й навіть Великої Французької революції. А винен в цих революціях не хто інший, як інтелігенція, яка підбурює маси й виводить їх на вулицю. При цьому доповідач засудив ту ж таки інтелігенцію. Яка, за його словами, організувала державний переворот у Росії в лютому 1917 р. (Лютневу революцію), а за півроку втекла, й країна опинилася в руїнах. Такі ж процеси, на думку аналітика, відбувалися й за Французької революції.

Звертаючись до сьогодення, пан Р.Іщенко не без іронії зазначив й про нещодавні протестні акції в російській столиці, зазначивши, що «50–100 тис. у Москві вийшли прогулятися», а світова преса чомусь надає цьому більше уваги, ніж процесам у ЄС та Греції, додавши, що в Росії цих демонстрантів підтримує лише 5–7% населення. Було згадано й Україну. Іщенко твердо заявив, що 2004 р. відбулося втручання іноземних держав у внутрішні справи України, й ними також надавалися величезні гроші на помаранчеву революцію, яка була не чим іншим, як «спецоперацією іноземних держав» (при цьому було зауважено, що 1917 р. більшовики аж ніяк не користувалися німецькою фінансовою допомогою).

Полегшено зітхнувши, що події 2004 р. не закінчилися кров'ю (подякувавши при цьому Богові), а лідери помаранчевої революції перебувають у тюрмі й поза політикою, Р.Іщенко все ж констатував, що саме через тогочасні події Україна розвивається по «нісходящій», а поштовхом цьому був 2004 р. Ви запитаєте: хто винен? Р.Іщенко дає чітку відповідь: провина в цьому лежить на науковцях, інтелігенції та журналістах, які винні у підбурюванні населення, й

у нього немає надії переконати інтелігенцію України та Росії, що з владою не треба боротися, а потрібно співробітничати. Цій владі (В.Путіна та В.Януковича), глибоко переконаний експерт, можна подати руку (руку не можна було подавати лише Гітлеру). Відтак, очевидно, маючи достовірну інформацію, Р.Іщенко запевнив, що в Росії цього (революції) не буде, позаяк влада є сильною й підтримується народом, а «поступка – це зрада».

В.Корнілов, перейнявши естафету від попередника, засудив тих, хто засуджує більшовицький переворот. Із іронією говорив про Лютневу революцію, заявивши, з цілком прозорим натяком на українську «помаранчеву» владу, що до влади в лютому 1917 р. прийшли ідеалісти, кар'єристи й «временщики», які не уявляли, як треба розвивати державу. Мовляв, влада не діяла, а мітингувала, а серед дуже поганих речей був розгін поліції, яка, за твердженням доповідача, ще й збирала податки. Відтак, отримали розвал економіки, розвал податків, розгул юрби, а селянство було кинуте на призволяще. Влада в Петрограді мовчала й до того ж брала участь у цьому розвалі. А ще та нерозумна влада підтримала робітників, які вимагали підвищення зарплати. От і тепер, на думку експерта, люди проголошують ті ж гасла, що були під час розвалу Росії в лютому 1917 р. та під час розвалу СРСР, а це, безумовно, дуже погано. При цьому в пана В.Корнілова викликає сміх і подив те, що народ у Росії вимагає якихось змін, адже, за його словами, люди виходять із гарними гаслами, але не розуміють їх й прагнуть змін лише заради самих змін. Приклад же М.Горбачова, як було зазначено, показує, що значить не розуміти того, до чого може призвести самодіяльність мас. Те, що відбувається зараз, зауважив В.Корнілов, – це прагнення відновити те, що було у 80-х рр. ХХ ст., мовляв, скинемо режим, а там побачимо. Різношерсті маси стають раптом в одні лави, при цьому думають, що якщо зміни відбудуться, вони влаштують Росію, здивовано відзначив він, додавши, що все це веде Росію до «временщиков» і до краху Росії, як і в лютому 1917 р.

Така пересторога схвилювала посла **М.Зурабова**, який одразу ж заходився питаннями: що робити й як уникнути революції? Доповідачі відповіли просто, однозначно й чітко: не відрікатися, як помилково зробив цар Микола II, адже Лютнева революція – момент неповернення для Росії, а революції – це не вихід (**В.Корнілов**); будь-який зрив («мятеж») влада повинна придушити (**Р.Іщенко**).

Після таких войовничих заяв **О.Подберьозкін** спробував внести у розмову певний науковий підтекст, зосередившись на проблемі креативного класу (науковці, освітяни, інтелігенція) й влади. Доповідач наголосив, що креативний клас – основа національного людського потенціалу й держави й саме його база нині руйнується (культура, фундаментальна наука, відсутність модернізації). Ядром же креативного класу, який створює основний прибуток у розвинених державах, є бюджетники. І в таких державах основний прибуток залежить на 75% саме від інтелігенції й лише 15% – від заводів, промисловості тощо й ще 10% – від природних запасів. У Росії ж ані влада, ані опозиція не прагнули вникнути в ці проблеми. При цьому, зауважив учений, влада й опозиція мають розмірковувати, як розвивати соціальні інститути, адже якщо вони розваляться – розвалиться й політична система.

Проте фактичний ведучий круглого столу посол **М.Зурабов** не без підтексту поставив питання руба: реформи можна проводити лише за умов стабільності, й чи потрібні вони в умовах світової кризи? Й ось тут ми почули низку рецептів. **О.Подберьозкін**, зізнавшись, що є російським монархістом, заявив, що не лише можна, а й потрібно реформувати недоліки ліберальної економіки та суспільства. Щодо України, доповідач виснував думку, що орієнтуючись на енергетику, жодні реформи неможливі, а відтак слід розвивати високі технології, програмування. При цьому в політичному спектрі, на його думку, найефективнішою політичною системою є монархія. Експерт зазначив також, що авторитарний режим за Б.Єльцина був сильніший, ніж зараз, за В.Путіна, посилаючись при цьому на досвід виборчих

процесів 1993, 1996 рр., проте запозичення політичної системи ззовні (очевидно малася на увазі Європа) для Росії згубне.

З огляду на вищесказане, посол М.Зурабов згадав і про Україну й, зауваживши, що в 2010 р. в Україні були чудові умови для реформ, зазначив, що вони не відбулися й не відбудуться, позаяк ціна на газ тепер не сприятлива. Який шлях до реформ і за яких умов їх найліпше проводити? Відповідь у російського посла однозначна: в рамках демократичних інститутів ви є заручником демократичного голосування, але треба досягнути максимальної керованості – тобто згортання демократії й посилення авторитаризму.

Ю.Пивоваров, у свою чергу, заявивши, що тимчасовий уряд – найпрактичніше покоління російських політиків, його голови – князь Львов (був найефективнішим менеджером) і Керенський (був дуже серйозною людиною). І якщо ці найефективніші люди не змогли втримати владу, то нинішній владі треба бути ще обережнішою. Як утримати владу? Більшовики й Гітлер утримали владу, але за яку ціну? Лише перейшовши межу, після чого за більшовиків 1929 року розпочалося рабство. Учений також звернувся до європейського досвіду й висловив твердження: кращі уми Німеччини у 1930-х рр. вступили до НСДАП, економіка пішла вгору, соціальна політика поліпшилася... і все було б добре, якби не це жидівське питання. Зробивши такий висновок, учений сказав, що коли відбуваються революції, відносно ліберально, то стає не небезпечно, бо з'являється група запеклих лібералів, і найліпший вихід із цього становища – осучаснений тип конституції 1906 року – найкращого періоду в російській історії, коли було створено політичний дуалізм легітимізму (цар – парламент). Сьогодні ж у Росії, на думку Ю.Пивоварова, виборів практично немає – ні президентських, ні парламентських, народний суверенітет не працює, утвердилася кратократична влада (Єльцин ставить Путіна, Путін – Медведєва і т.д.). Сам же В.Путін показав, як він – прем'єр – перетворив президента на декоративну фігуру. При цьому експерт зазначив, що нині революції в Росії не буде, опозиція має 15–20% прихильників, але й вона є призначеною – в міру дозволеною. У рамках нинішньої системи Росія із кризи не вийде. Усіляким революціям передують демографічний злет, зараз в Росії немає пасіонарної молоді, додавши: слава Богу.

І тут російський посол **М.Зурабов**, можна сказати, сенсаційно висловився щодо виборчого права, заявивши, що в Росії виборів немає, їх умовно можна назвати виборами, проте це захист еліти від нерозумного виборця, якого потрібно виховувати.**Р.Іщенко**, у свою чергу, узагалі задумався над ще глобальнішим запитанням: чи варто давати освіту кухарчиним дітям, якщо вони кухарчиними дітьми так і залишаться? На зауваження ж одного з присутніх про те, що, незважаючи на численні пророцтва щодо краху США і Європи, Європа таки впорається із сьогоднішніми проблемами, **Посол РФ в Україні** майже вигукнув: «Не впорається!» І при цьому додав, що європейські перспективи треба розглядати в контексті Бреттон-Вудської системи, поки Китай не вийде на арену... А тоді, як усі мали зрозуміти, Європі й США таки настане довгоочікуваний паном М. Зурабовим кінець.

Після такої риторики слово було надано **В.Вороніну**, який одразу ж здетонував і так досить напружену атмосферу в залі, коли безпідставно заявив, що в Росії ніякої Лютневої революції не було через те, що, мовляв, у Петрограді зміну влади активно підтримали 3% населення і 2% в гарнізоні, а ще тому, що в лютому 1917 р. було вбито більше 1 тис. осіб, а в жовтні під час більшовицького перевороту – лише дві-три людини. Аж тут зчинився скандал. **О.Венедиктов**, не втримавшись від такої некомпетенції українського архівного посадовця, вигукнув: «Ви брешете! У жовтні в Москві було розстріляно цілий гарнізон! Мракобісна конференція! Пан Воронін – російський шпигун і брехун! Воронін бреше!» І справді, як згодом зазначив **іВ.Верстюк**, під час жовтневих подій лише в Москві було вбито й поранено близько 2 тисяч осіб. Утім, номінальний ведучий зустрічі **Р.Іщенко** нічого іншого не вигадав, як

порадити **О.Венедиктову** вийти із зали й попити кави, а сам **В.Воронін**, незважаючи на те, що годиться журналістові в сини, зухвало вказав йому випити валер'янки, додавши, що так звана опозиція в Росії ходить на консультації в іноземні посольства. Таке хамство з боку українського службовця викликало справедливе обурення **М.Ганнопольського**, який, підвівшись, резонно запитав присутніх: «Чому ви це терпите? Він дурень! Де докази?!»

Скандал було приборкано оголошенням перерви, після якої посол М.Зурабов знову задав запитанням, що «тіпало» його протягом усього зібрання: «Чи можна й чи потрібно зараз щось змінювати в Росії?» І при цьому за звичкою сам же відповідав, що революція – це конфлікт еліт, але це не дає права виводити народ на вулиці, бо елементів заспокоєння народної стихії, окрім терору, 1917 р. не було, й отже, як можна було зрозуміти натяк дипломата, не буде й тепер. Що ж до України, то російський посол був максимально відвертим й обійшовся без натяків, заявивши, що цій країні необхідна авторитаризація влади, тиск на пресу, повернення й посилення кумівської конституції задля здійснення реформ.

Лише наприкінці зустрічі слово було надано українським ученим (В.Солдатенку, С.Кульчицькому та В.Верстюку, останнім двом – на їхнє прохання), які даремно намагалися у своїх коротких промовах повернути розмову до заявленої в назві теми круглого столу. Наостанок **С.Кульчицький** зазначив, що Україна зараз виходить із комунізму, і слава Богові, що ми нині пришвидшеними темпами виходимо з комунізму, додавши, що це є соціальним питанням. **В.Солдатенко** підсумував, що в історії відомі два шляхи змін – еволюційний і революційний, і висловив незгоду з твердженням, що у ХХІ ст. революційний ліміт вичерпано.

У свою чергу, **К.Затулін** заявив, що коли справа стосується революцій, то гасло Французької революції «Свобода! Рівність! Братерство!» є лукавим гаслом, і додав, що в сучасній Росії народ теж прагне свободи, але насправді вони можуть не помітити, що передусім народ прагне рівності, і першими постраждалими будуть саме ці люди – еліта. Політик висловив своє незадоволення Путіним, проте уникнув деталізації аспектів такої позиції й розкритикував законопроект про зміни виборчої системи в Росії. При цьому він схвально відгукнувся про нові виборчі правила в Україні, яка «врешті додумалася» запровадити нову пропорційно-мажоритарну систему. **К.Затулін** також застеріг присутніх переконанням, що **В.Путін** не **Микола II** та відрікатися не буде. При цьому доповідач наголосив, що, підписавши зречення, **Микола II** зрадив своє призначення, але цар, на думку **К.Затуліна**, справедливо заявив, що народ його не гідний і не розуміє його. Пригадую, я тоді згадав про Партію регіонів, Президента **В.Януковича** та прем'єр-міністра **М.Азарова**, які також ніяк не збагнуть, чому український народ їх не розуміє і не бачить очевидного – покращення життя вже сьогодні. Мабуть, вони теж прийшли до висновку, що цей народ їх не вартий. Боюсь, щоби ця влада не додумалася до іншого, але найпростішого виходу – «заменить народ». Якими методами це втілюється – історії відомо.

Втім, повернімося до Круглого столу. Той самий **К. Затулін** на ньому філософськи зазначив, що для більшості населення революція не така вже й важлива, вона важлива для еліт. Сама ж революція – це заколот, і за всіх революцій зовнішній вплив був, є і буде. Так було 2004 р., так є і зараз, додав російський політик, після чого заявив, що ставлення Європи до Росії нині таке ж, яким було ставлення переможців у Першій світовій війні до Німеччини після Версальського договору. На що він натякав, гадаю, нескладно здогадатися.

І наостанок ведучі врешті надали слово **О.Венедиктову**, чію промову, варто зауважити, безцеремонно перегукували, обривали глузуванням та вигуками – люди, яких запросив на зустріч їхній же посол. Відтак доповідач висловив сподівання, що спадкоємець **Хорошковського** на посаді голови СБУ не вважатиме всіх присутніх на цьому прийомі у російського посла за шпигунів та висловив думку, що народ має право на протести і демонстрації проти уряду. При цьому журналіст закликав і владу, і опозицію до компромісів,

навівши приклад, який трапився відносно нещодавно, 35 років тому. Тоді провідник іспанських комуністів Сантьяго Корилья, попри рішення партії, один виступив із запереченням бойового повстання комуністів проти фалангістів по смерті Франко й пішов на перемовини з франкістами під патронатом короля Хуана Карлоса. Як наслідок, діалог між франкістами і радикалами-підпільниками, комуністами, які стріляли одне в одного, врятував Іспанію від чергової громадянської війни.

О.Венедіктов відзначив також певні складності сучасного протестного руху, адже в XXI ст. багато рухів не мають явних лідерів, а отже владі нема з ким вести перемовини. Немає штабу, немає персоніфікації, і це – проблема. Несистемна опозиція – хто це, запитує від імені влади О.Венедіктов, додаючи, що коли влада відчуває, що вулиця стає некерованою, то слід створювати механізми переговорного процесу.

Ю.Гусман під час свого коротенького виступу закликав уникати штампів, ярликів, а особливо звинувачень у шпигунстві, й висловив подив, що українські колеги нічого не сказали про українські реалії (на що ми з колегами резонно завили, що нам буквально слова не давати сказати в перебігу круглого столу). Що ж до аналогій щодо світосприйняття минулого в проекції на сьогоднішній день, то Ю.Гусман переконаний, що вони досить скоро кануть у Лету, а всі прийдешні революції, які все одно будуть, набуватимуть зовсім іншого інформаційного насичення, як і війни. І тому уроки Лютневої революції тут не допоможуть.

Насамкінець **В.Корнілов** не втримався й вирішив ще раз нагадати присутнім, що 2004 р. в Україні відбулася технологічна операція зміни влади, хоч і не було демографічного злету, на що Посол РФ в Україні **М.Зурабов** лаконічно заявив: «Погоджуюся». І при цьому додав, що ще 2004 р. великий вплив мав зовнішній фактор.

На цьому круглий стіл з проблем завершився. Присутнім та кому було потрібно досить прямо було вказано на неофіційну, але тверду позицію Кремля щодо подальшого розвитку Росії й не менш відверто зроблено натяк щодо того, який напрямок розвитку політичної системи в Україні є прийнятним для Білокаменної. Одним словом, цей круглий стіл – свого роду стратегія зовнішньополітичної лінії Росії. Гуманітарна ін'єкція для кіл, які опинилися у фокусі уваги.

КОМЕНТАР

«ШАНС РОСІЙСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917 РОКУ БУЛО ЗМАРНОВАНО»

Станіслав КУЛЬЧИЦЬКИЙ, доктор історичних наук, професор, заступник директора Інституту історії України НАН України:

— Зурабов постарався зібрати на цей семінар цікавих людей. Вони, власне, зосередилися не стільки на Лютневій революції (я її називаю Російською революцією, 1917 року взагалі була тільки одна революція), скільки на тому, як 1917 рік визначав подальший хід подій – до сьогоднішнього дня. У цілому тренд був на сучасність. Зурабов постійно скеровував учасників на те, щоб вони зосередилися на тому – що можна взяти з тих подій, щоб уникнути повторення помилок, які зробили чинні особи революції 1917 року, коли перед ними відкрився, після повалення самодержавства, шлях до європейського розвитку. Скеровував експертів на шлях, який уособлював у собі тодішній Тимчасовий уряд, тобто коаліція ліберальної та соціалістичної демократій, який міг модернізувати країну.

Насправді це – головне завдання, яке стояло перед Росією. Але цей шлях було змарновано. Тому що те, що зробили згодом більшовики, – це суто більшовицька модернізація. Вона була хибна у своєму істиві. Ця модернізація ґрунтувалася на економічних принципах комунізму, тобто конфіскації приватної власності, перетворення всіх виробників у економічно залежну від держави масу, одержавлення всього і вся. На цій основі вже відбувалася концентрація засобів виробництва, капіталовкладень, будівництво підприємств тощо. Воно було ефективним, тому що можна було взяти максимум, залишаючи народу мінімум на споживання.

Усе це могло тривати тільки в індустріальну добу, але не в постіндустріальну. Про неї Сталін не здогадувався, навіть після Другої світової війни мало хто відчував, наскільки Радянський Союз відставав у економічному, продовольчому плані. Хіба можна вважати колгоспи модернізацією? Вона була хибною, тому що

не диктувалася й не регулювалася особистою зацікавленістю, яку дає тільки приватна власність на засоби виробництва.

Це – найбільший урок, який має винести Росія і пострадянські країни. По-суті, змарновано 70 років часу. Іноді кажуть – ось Сталін взяв зруйновану країну, а залишив її з атомною зброєю. Все це правильно. Але невідомо, як би розгорнулися події далі. Тим більше, відомо, яку ціну заплатив Радянський Союз (скільки жертв) за індустріалізацію, модернізацію, щоб перемогти Німеччину 1945 року.

Може, це дивно виглядає, але про українську Центральну Раду ніхто навіть не згадав. Про українські події, варіант революції в лютому не йшлося. Росіяни це практично проігнорували. Національний аспект не прозвучав. Напевно, тому що в них було інше завдання. Зурабов уже не вперше організовує подібні семінари – це не перша історична тематика. Хоча він сам і не історик. Останній семінар, повторюся, проходив саме з прицілом на сучасність, щоб довести: ось, мовляв, тоді, 1917 року, була така різноголосиця думок, екстремізм – більшовицький, радянський передусім, тому тепер треба йти еволюційним шляхом. Наголошувалося, що революції вже були, а сьогодні перед нами вже чисте поле – немає самодержавства, тому нам треба розвиватися нормально, оглядаючись одне на одного, без всякої «оранжевої чуми».

** У березневі іди (15 березня) 44 р. до н.е. змовники вбили Юлія Цезаря. Згідно з Плутархом, провісник попередив Цезаря за декілька днів, що цього дня йому треба боятися смерті. Зустрівши провісника на сході Сенату, Цезар сказав йому кепкуючи: «Березневі іди настали». «Настали, але ще не минули», – відповів провісник. Через кілька хвилин Цезаря вбили. Фраза «стережися березневих ід!» з п'єси Шекспіра «Юлій Цезар» стала крилатою. Символ тривожних очікувань.*